

Раскрыто основное содержание международно-правовых документов, принятых в рамках Организации Объединённых Наций и Совета Европы относительно защиты социально-экономических прав детей. Проведен анализ степени реализации закрепленных в них положений в законодательстве Украины.

The main content of international and legal documents concerning protection of social and economical children rights adopted in the frame of UN and EU is disclosed. The degree of stated regulations' realization in Ukrainian legislation is analyzed.

УДК 341.231.14

А. В. Слатвицька, О. О. Скрильник

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЖІНОК В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Висвітлено деякі аспекти захисту економічних прав жінок в Європейському суді з прав людини. Зроблено висновок, що порушення економічних прав жінок в Європейському суді розглядаються в контексті права на соціальний захист, а Суд схильний надавати державам більш широкі межі компетенції в даних питаннях.

Протягом останніх десятиліть у багатьох країнах спостерігається значний прогрес у питаннях поліпшення становища жінок: збільшується кількість жінок, які займаються оплачуваною працею та які зайняті у малому та середньому бізнесі; все частіше жінки починають працювати за власним бажанням, більш чітко усвідомлюючи свої права й вимагаючи їх дотримання; підвищується заробітна плата, поліпшуються умови праці тощо. Однак, незважаючи на це, залишається проблема відповідності формального закріплення економічних прав та їх фактичного дотримання, оскільки сьгодні жінки найменш захищені саме в економічній сфері [1, с. 1].

Актуальність цього дослідження обумовлюється ще й тим фактом, що хоча економічні права жінок є складовою і невід'ємною частиною прав людини, вони не в усьому однакові з іншими групами прав: громадянськими, політичними. Зазвичай, при закріпленні таких прав використовуються здебільшого рекомендаційні формулювання базових положень законодавства, і для їх забезпечення необхідні позитивні зусилля держави зі створення умов для їх реалізації особою [2, с. 173]. Тому, щоб гарантувати ефективний захист економічних прав жінок, необхідно вдосконалювати відповідні юридичні інституції та засоби, включаючи правосуддя. І не останню роль в цьому процесі відіграє діяльність Європейського суду з прав людини.

Метою цієї статті є з'ясування специфіки захисту економічних прав жінок в Європейському суді з прав людини шляхом аналізу його правозастосовної практики в межах прав, закріплених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Теоретичну основу дослідження становлять праці українських та зарубіжних дослідників. Зокрема, проблемою захисту прав жінок у тих або інших аспектах займалися Н. В. Аніщук, Н. Б. Болотіна, М. В. Буроменський, О. І. Вінгловська, Т. Д. Гурська, К. Б. Левченко, Ю. В. Лисюк, Т. М. Мельник, К. І. Чижмарь, В. Х. Ярмакі та ін. За кордоном цієї проблеми торкалися С. Г. Айвазова, С. Айзекс, А. Бернс, Е. Бредді, Д. Гом'єн, Т. Мерон, А. Молкомме, Аль-Нсур Мухаммед, С. В. Полєніна, Рекха Р. Дебнатх, М. Родрігес, А. С. Чеботарьова та ін. Їхні праці стосувалися різнопланових напрямів у сфері жіночих прав, але не торкалися специфіки захисту економічних прав жінок в рамках Європейського суду з прав людини.

У рамках Ради Європи створена унікальна система захисту прав людини, яка складається з низки правових інструментів та механізмів. Чільне місце серед міжнародно-правових актів, що створені у правовій системі Ради Європи, посідає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., оскільки саме вона започаткувала ефективний механізм захисту прав людини, у тому числі й жінок.

Ефективність страсбурзької системи підтверджується тим, що саме правові позиції, які формулюються в актах Суду, відображають європейські стандарти у галузі прав людини, напрацьовані за останні 60 років в Раді Європи [2, с. 174].

Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., зокрема щодо заборони дискримінації за ознакою статі. Відповідно до положень ст. 14 цього документа здійснення викладених у Конвенції та протоколах до неї прав і свобод повинне забезпечуватися без будь-якої дискримінації «за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин» [3, с. 669]. З цього випливає, що Конвенція є інструментом міжнародного захисту прав жінок, а Суд діє як частина міжнародного механізму захисту їхніх прав. Підтвердженням цього є справи стосовно дискримінації за ознакою статі, які розглядалися Європейським судом, наприклад, справа про статус незаміжніх матерів та позашлюбних дітей (Маркс проти Бельгії, 1979 р.); про дискримінацію щодо жінок при застосуванні імміграційного

законодавства (Абдулазіз, Кабалес та Балкандалі проти Сполученого Королівства, 1985 р.), та ін. [4, с. 53].

Однак Конвенція 1950 р. не гарантує соціально-економічні права як такі (Панченко проти Латвії, 1999 р.) [5], зокрема право на безкоштовне житло, право на працю, право на безкоштовну медичну допомогу, право на фінансову допомогу з боку держави для підтримки певного рівня життя. Так само Конвенція не гарантує право на охорону здоров'я, право на соціальне забезпечення, зокрема право на пенсію через старість, а також право на сприятливе навколишнє середовище. Тому Європейський суд дуже часто відмовляється приймати скарги про порушення безпосередньо соціально-економічних прав.

Така позиція пов'язана з тим, що, розробляючи Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., держави – члени Ради Європи виходили з того, що після Другої світової війни Європа потребувала утвердження гарантій прав людини, ідеї верховенства права. Але, разом з тим, європейські країни були не в змозі забезпечити послідовне і повне надання соціально-економічних прав, і «навіть за найбільш сприятливих обставин деякі держави – члени Ради Європи могли б досягти такої їх поваги щодо кожного свого громадянина тільки у далекому майбутньому» [6, с. 23–24].

Іноді стверджується, що окремі соціальні права гарантуються Конвенцією. При цьому зазвичай посилаються на ст. 4, 8, 11 Конвенції та ст. 1 і 2 Протоколу № 1 до Конвенції від 20 березня 1952 р. Проте формулювання відповідних статей і тлумачення, дане їм Європейською Комісією і Європейським судом, свідчать, що Конвенція не гарантує соціально-економічні аспекти закріплених прав [7].

Наприклад, ст. 4 Конвенції забороняє, з певними застереженнями, примусову працю, але не зобов'язує держав-учасниць забезпечувати повну зайнятість. У ст. 8 передбачене право на повагу до життя, яке, проте, не гарантує право мати житло. Вимога про надання пенсій і допомоги, що виплачуються в рамках пенсійних систем і систем соціального страхування, заснованих на сплаті внесків і формуванні індивідуального паю конкретної особи в певному фонді, перебуває у сфері дії ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції, оскільки підпадає під поняття майна. Водночас положення цієї статті не можуть тлумачитися як такі, що надають право на певну суму пенсії або на певний вид пенсійного забезпечення в рамках соціального страхування. Ця стаття не гарантує також право на отримання пенсії або допомоги, якщо подібні виплати не передбачені у внутрішньому законодавстві держави-учасника. У цілому Європейський суд виходить з того, що обов'язок надавати послуги

соціально-економічного характеру покладається на державу тільки у випадках, коли це безумовно необхідно для забезпечення можливості користуватися правами, гарантованими Конвенцією. Згідно з практикою Європейського суду відповідальність за порушення соціально-економічних прав може бути покладена на державу тільки в тому разі, якщо відмова в наданні відповідних послуг або допомоги є порушенням її позитивних зобов'язань у рамках забезпечення прав і свобод, передбачених Конвенцією [8, с. 304–312].

Особливе місце в системі Конвенції посідає Протокол № 12 до неї від 4 листопада 2000 р. Відповідно до п. 1 ст. 1 Протоколу здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою [9]. Як наголошується в Доповіді Керівного комітету з прав людини, Протокол № 12 застосовується, коли має місце дискримінація при здійсненні будь-якого права, гарантованого національним законодавством, і права, яке впливає з ясно вираженого зобов'язання публічної влади, зафіксованого в національному законодавстві, тобто коли публічна влада приймає на себе, згідно з національним законодавством, зобов'язання діяти певним чином, а також у результаті будь-якої іншої дії або бездіяльності публічної влади. Крім того, у цілому ряді своїх рішень Європейський суд підкреслював, що досягнення рівності статей є сьогодні найважливішою метою держав – членів Ради Європи; у зв'язку з цим тільки за наявності дуже вагомих підстав відмінність у поводженні, проведена виключно за цією ознакою, може бути визнана сумісною з Конвенцією. Таким чином, Протокол поширює гарантії Конвенції щодо заборони дискримінації за ознакою статі і на надання державами-учасницями в рамках свого внутрішнього правопорядку соціально-економічних прав і послуг.

У справі Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства Європейський суд розглядав питання про дискримінацію за ознакою статі при здійсненні імміграційної політики. Три жінки, котрі постійно проживали у Сполученому Королівстві, чоловікам яких не було дозволено поселитися в країні, стверджували, що стосовно них була допущена дискримінація за ознакою статі, оскільки дружини чоловіків, які постійно проживають у Великобританії, мали право жити в країні зі своїми чоловіками. Суд погодився з тим, що уряд Сполученого Королівства переслідував, поза сумнівом, легітимну мету захисту

внутрішнього ринку робочої сили в період високого безробіття (п. 78). При цьому уряд посилався на статистичні дані, які підтверджують, що чоловіки активніше, ніж жінки, шукають роботу, і їх імміграція робить більший вплив на внутрішній ринок робочої сили. Суд, проте, відзначив, що багато жінок також є економічно активними, і навіть якщо жінок, які шукають роботу, менше, ніж чоловіків, котрі прагнуть до зайнятості, враховуючи, що чоловіків-іммігрантів значно менше, ніж дружин-іммігранток, вплив останніх на внутрішній ринок робочої сили не слід недооцінювати. У будь-якому випадку, навіть якщо чоловіки-іммігранти і жінки-іммігрантки дійсно по-різному впливають на внутрішній ринок робочої сили, це не є достатньо важливою підставою, щоб виправдати відмінність у ставленні до різних статей, на яку посилаються заявниці, – можливість поселитися в країні залежно від прагнення особи возз'єднатися зі своїм чоловіком або дружиною (п. 79). Суд визнав, що заявниці стали жертвами дискримінації за ознакою статі, оскільки була порушена ст. 14 Конвенції, взята у поєднанні зі ст. 8 (п. 83) [10].

Принцип дискримінації за ознакою статі діє також у сферах соціальної та податкової політики держави. У рішенні у справі Шулер-Цгратген проти Швейцарії від 24 червня 1993 р. Європейський суд констатував порушення ст. 14, узяті в поєднанні з п. 1 ст. 6 Конвенції. Заявниці, яка отримувала пенсію за інвалідністю, після народження дитини було відмовлено в її подальшій виплаті. Федеральний страховий суд Швейцарії, відхиляючи її скаргу, зазначив, що багато жінок, які перебувають у шлюбі, працюють до народження своєї першої дитини, але потім залишають роботу доти, доки дитина потребує догляду і виховання. Таке припущення було основане на досвіді повсякденного життя, який має враховуватися при оцінці працездатності. На думку Федерального страхового суду, навіть якщо б заявниця і не була непрацездатною за станом здоров'я, вона все одно займалася б тільки домашніми справами і вихованням дитини (п. 29). Європейський суд не встановив, що у процесі розгляду цієї справи Федеральний страховий суд допустив порушення права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 Конвенції). Проте Федеральний страховий суд цілком виходив з припущення, що жінки залишають роботу після народження дитини; саме воно і лягло в основу судового рішення, що є дискримінацією за ознакою статі. Європейський суд не зміг знайти розумного та об'єктивного обґрунтування такого рішення, а тому визнав порушення ст. 14 у поєднанні з п. 1 ст. 6 Конвенції (п. 67) [11].

Принцип рівноправності не перешкоджає державам установлювати в пенітенціарних установах різні режими утримання

для чоловіків і жінок. У скарзі Томаса Макфілі та інших проти Сполученого Королівства зазначалося, що режим у чоловічій в'язниці жорсткіший, ніж у жіночій. Зокрема, жінки мають ряд «привілеїв», таких, як носіння власного одягу. Комісія не знайшла підстав для встановлення факту дискримінації, визнавши таку відмінність розумною і обґрунтованою [12].

Ст. 5 Протоколу № 7 до Конвенції спеціально гарантує рівноправність подружжя. Відповідно до цієї статті кожен з подружжя у стосунках між собою і в їхніх стосунках зі своїми дітьми користується рівними правами та обов'язками цивільного характеру, що виникають зі вступу у шлюб, протягом перебування в шлюбі та у разі його розірвання. Ця стаття не перешкоджає державам вживати таких заходів, що є необхідними в інтересах дітей. Зокрема, принцип рівноправності подружжя не забороняє державам у разі розірвання шлюбу визнавати право опіки над дитиною тільки за одним із батьків [3, с. 735].

У рішенні у справі Маркс проти Бельгії від 13 червня 1979 р. Європейський суд вказав, що ст. 14 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції забороняє будь-яку дискримінацію у сфері сімейних відносин за ознакою народження, що означає неприпустимість різного підходу до сімей із «законними» і «незаконними» дітьми, зокрема при визначенні статусу дітей, їх взаємин з родичами по материнській і батьківській лініях і спадкових прав, так само, як і правового становища самотніх матерів і жінок, котрі перебувають у шлюбі (п.п. 31, 34, 43, 48, 59, 62, 65) [3, с. 235, 239, 240–241, 244–246].

Отже, практика Європейського суду з прав людини свідчить, що особливістю захисту економічних прав жінок у Європейському суді є те, що їх порушення розглядаються в контексті права на соціальний захист як права на отримання від держави комплексу гарантій та послуг економічного, соціального, культурного характеру, які забезпечують соціальне благополуччя людини. Ефективній реалізації економічних прав жінок перешкоджають порушення в соціальній сфері, які породжують дискримінацію за ознакою статі. Так, порушення права на повагу до особистого і сімейного життя жінки може стати перешкодою в реалізації її права працювати та отримувати дохід, а отже, утримувати себе та свою сім'ю (Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства, 1985 р.); відмінність у правовому становищі одиноких матерів порівняно з жінками, які перебувають у шлюбі, може суттєво обмежити реалізацію майнових прав не тільки одиноких матерів, але й їхніх дітей (Маркс проти Бельгії, 1979 р.) тощо. Крім того, у справах про дискримінацію за ознакою статі досить часто наявний етнічний або релігійний аспект. Це означає, що дискримінації

зазнають жінки, які належать до іншої раси чи до національних меншин, або ж за ознакою національного, соціального походження, народження. У справі Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства Європейський суд розглянув такий аспект, як дискримінація за ознакою народження. Одна із заявниць – пані Балкандалі стверджувала, між іншим, що стала жертвою дискримінації за ознакою народження, оскільки британське імміграційне законодавство проводить відмінність між жінками – громадянками Сполученого Королівства і колоній, які постійно проживають у країні, залежно від того, народилися вони самі або їх батьки у Великобританії чи ні. І лише в першому випадку їх чоловікам-іноземцям може бути дозволено поселитися у Сполученому Королівстві. Заявниця постійно проживала у Великобританії більше 10 років, отримала громадянство Сполученого Королівства, проте і вона сама, і її батьки народилися в Єгипті, у зв'язку з чим її нинішньому чоловікові-турку було відмовлено в праві на постійне проживання у Великобританії [10].

У справі Чепмен проти Сполученого Королівства заявниця-циганка, якій було відмовлено в розміщенні кибиток або спорудженні будинку на землі, що їй належала (на території, офіційно не віднесеній до місць стоянок циганів), стверджувала, що стала жертвою дискримінації і що було порушене право на повагу до її особистого життя, оскільки англійська правова система не забезпечує циганській меншині можливість вести традиційний спосіб життя, не враховуючи їх специфічні потреби (п. 127) [13].

У цілому ж Європейський суд демонструє досить жорсткий підхід до питань дискримінації за ознакою статі, народження, релігії, громадянства і взагалі у всіх випадках, коли така відмінність зачіпає невід'ємні елементи прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Коли ж ідеться про регулювання соціально-економічних відносин, статті 14 дається більш обмежувальне тлумачення й органи Конвенції схильні надавати державам-учасницям більш широкі межі компетенції в цих питаннях.

Список літератури: 1. Слатвицька А. В. Міжнародний захист економічних прав жінок : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Слатвицька Анна Володимирівна. – К., 2010. – 20 с. 2. Верланов С. Практика Страсбурзького суду як інструмент захисту соціально-економічних прав людини / С. Верланов // Право України. – 2010. – № 10. – С. 173–178. 3. Европейский суд по правам человека. Избранные решения : в 2 т. / под ред. В. А. Туманова. – М. : НОРМА, 2000–2001. – Т. 2. – 2001. – 808 с. 4. Бюлетень Центру інформації та документації Ради Європи в Україні. – 1998. – Вип. 1. – С. 53–55. 5. A Right to Social Cash Benefits under the European Convention on Human Rights? [Електронний ресурс] / Senior Researcher ; ed. Ida Elisabeth Koch ; the Danish Institute for Human Rights. – Режим доступу:

<http://www.enelsyn.gr/papers/w13/Paper%20by%20Dr.%20Ida%20Elisabeth%20Koch.pdf>. – Назва з екрана. **6.** Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / Донна Гомьен, Дэвид Харрис, Лео Зваак ; пер. с англ. – М. : Изд-во МНИМП, 1998. – 598 с. **7.** Recommendation 1415 (1999). Additional protocol to the European Convention on Human Rights concerning fundamental social rights [Электронный ресурс] / [text adopt. by the Parliamentary Assembly on 23 June 1999 (21st Sitting)]. – Режим доступа: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1415.htm> – Назва з екрана. **8.** Стандарты Совета Европы в области прав человека применительно к положениям Конституции Российской Федерации. Равноправие [Электронный ресурс]. – М. : Ин-т права и публич. политики, 2002. – Режим доступа: <http://www.echr-base.ru/pravo3.jsp>. – Назва з екрана. **9.** Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETS № 177) : від 4 листоп. 2000 р. [Электронный ресурс] / Рада Європи ; ратиф. Верховною Радою України 09.02.2006. – Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_537. – Назва з екрана. **10.** Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. The United Kingdom [Электронный ресурс] : application № 9214/80; 9473/81; 9474/81 : [15/1983/71/107-109] / Council of Europe, European Court of Human Rights. – 24 April 1985. – Режим доступа: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b6fc18.html>. – Назва з екрана. **11.** Schuler-Zraggen v. Switzerland [Электронный ресурс] : application № 14518/89 : [17/1992/362/436] / Council of Europe: European Court of Human Rights. – 24 June 1993. – Режим доступа: <http://ebookbrowse.com/090216-schuler-zraggen-v-switzerland-pdf-d120291584>. – Назва з екрана. **12.** McFeeley and Others v. the United Kingdom : application № 8317/78 [Электронный ресурс] / European Commission of Human Rights. – 15 May 1980. – Режим доступа: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=804244&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=1132746FF1FE2A468ACCBCD1763D4D8149>. – Назва з екрана. **13.** Chapman v. the United Kingdom [Электронный ресурс] : application № 27238/95 / Council of Europe, European Court of Human Rights. – 18 January 2001. – Режим доступа: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=27238/95&sessionid=71797169&skin=hudoc-pr-en>. – Назва з екрана.

Освещены некоторые аспекты защиты экономических прав женщин в Европейском суде по правам человека. Сделан вывод, что нарушения экономических прав женщин в Европейском суде рассматриваются в контексте права на социальную защиту, а Суд склонен предоставлять государствам более широкие рамки компетенции в данных вопросах.

Some aspects of protection of the economic rights of women in the European court of human rights are illustrated. It is resumed that violations of women's economic rights in the European court are considered in the context of the right to social protection, and the Court is inclined to give to the states wider frameworks of the competence in these matters.